

Марія Василівна КЛЕПАР

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Івано-Франківськ*

Особливості формування соціальної компетентності обдарованих дітей у процесі музичної діяльності

Abstract: Features of Formation of Social Competence Gifted Children in the Musical Activity

The article reveals the peculiarities of the social competence of children gifted in music and creative activities in the context of the update of the state policy in the field of education.

Key words: gifted child, social competence, musical and creative activities, the purpose of education and training of the child

Ключові слова: обдарована дитина, соціальна компетентність, музично-творча діяльність, цілі освіти і виховання дитини

Постановка проблеми

У сучасних соціально-економічних умовах особливого значення набуває формування особистості з яскраво вираженою індивідуальністю, здатної на нестандартне мислення та дії. У цих умовах потрібні інші погляди на проблему вивчення особливостей розвитку дітей з високими інтелектуальними можливостями і задатками креативного мислення і, безумовно, інші підходи до процесу розвитку обдарованих дітей. Звідси не випадково зріс інтерес до обдарованих дітей.

Актуальність даної теми зумовлена сучасними вимогами до освіти, пошуками ефективних методів і прийомів формування соціальної компетентності обдарованих дітей, тобто тих, які показують високі показники в будь-якій соціально значущій сфері людської діяльності.

Відомо, що турбота про обдарованих дітей сьогодні — „турбота” про розвиток науки, культури і соціального життя суспільства завтра. Оскільки основою духовного світу людини та важливим засобом формування її особистісних якостей здавна визнається музика, освіта як суспільний інститут

зобов'язана, адекватно реагуючи на потреби сучасності, вчасно спрямовувати педагогічну науку і шкільну практику до пошуку оптимальних шляхів підвищення рівня сформованості соціальної компетентності розвитку дітей у мистецькій сфері.

Проблемі визначення особливостей педагогічних умов, які ефективно сприятимуть розвитку обдарованих дітей та шляхів взаємодії педагогів, учнів, батьків, абсолютно закономірно приділяється все більше уваги в директивно-правових документах України (Державна національна програма „Освіта” („Україна ХХІ століття”) (*Державна національна програма „Освіта”*, 1994), Закон України „Про загальну середню освіту”, Національна доктрина розвитку освіти (*Національна доктрина розвитку освіти*, 2002), Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні (*Національна програма виховання дітей*, 2004) та ін.).

Обдаровані діти — золотий запас України, це вони багато в чому будуть визначати її долю в майбутньому, тому вже тепер доцільно зосередити зусилля на виявленні обдарованих дітей, вивченні особливостей їх розвитку, сприйняття ними навколишньої дійсності.

Аналіз наукових джерел показав, що теоретичні засади проблеми відображені у фундаментальних дослідженнях учених (О. Бодалев, З. Малькова, Н. Миропольська, Л. Новікова, О. Рудницька, Г. Селевко, В. Семиченко, А. Хуторський, Н. Шумакова та ін.). Поняття обдарованість розглядається детально в працях таких вітчизняних вчених, як: Н. Лейтес, А. Матюшкін, А. Запорожець, М. Лісіна, Б. Теплов, А. Петровський, В. Шадриков.

Науковим дослідженням аспектів проблем художньо-творчого розвитку молодших школярів присвячено праці Ш. Амонашвілі, В. Вільчинського, І. Гадалової, Д. Джолі, В. Тименка та ін. Вагомий вклад в розробку різних аспектів даної проблеми внесли зарубіжні психологи: А. Біне, Д. Векслер, Р. Кеттел, Дж. Рензулі, Ж. Піаже, Ч. Спірмен.

Вчені одноставно наголошують на важливості і необхідності вчасно виявити обдарованість, допомогти дитині освоїти свій дар, зробити його надбанням своєї індивідуальності, проявити турботу про обдарованих дітей, оскільки саме їх інтелектуальні та творчі досягнення мають не просто особистісний, а соціальний сенс до проблеми обдарованості.

Основною проблемою обдарованих дітей вчені називають проблему реалізації їх здібностей в особистісній і соціально значущій сфері діяльності. Однак, визначення широкого спектру критеріїв диференціації, які набули останнім часом популярності у вітчизняній та зарубіжній психолого-педагогічній науковій літературі, не отримало достатнього висвітлення в теоретичних та практичних розробках дослідників.

Тому і виникає зацікавленість до практичного вирішення проблем розвитку художньо-творчого потенціалу дитини. Це зумовлено потребами суспільства

в активних, знаючих, творчих, оригінально мислячих людей, здатних самотійно, альтернативно вирішувати важливі життєві ситуації, передбачати та прогнозувати їх.

Мета статті полягає в розкритті особливостей процесу формування соціальної компетентності обдарованих дітей у процесі музичної діяльності.

Виклад основного матеріалу

Сучасна школа покликана розвивати в дітей потребу сприймати загальнокультурні цінності, нагромаджувати мистецький досвід та використовувати їх як основу для особистісного самотворення та гармонізації ставлення до навколишнього світу.

Щоб досягнути цього, педагог має будувати систему виховання та навчання, взявши за основу принципи гуманної педагогіки Ш. Амонашвілі: „одухотворення середовища навколо дитини; утвердження у дитині її особистості; вияв творчого терпіння, що допомагає дитині у самопізнанні” (Амонашвілі, 2002).

Слід зазначити, писала А. Иутина, що мистецтво виховання — це:

[...] мистецтво пробудження у вихованця його власних сил. Необхідно дитині давати не тільки свободу самодіяльності, а й можливість у певних межах обговорювати з дорослими своїх намірів. Потрібно тактовно, делікатно розвивати в дитини інтерес, навчати терпіння і заохочувати працювати старанно, завершувати почате. Намагатись зменшити надмірну вразливість обдарованої дитини, вчити достойно програвати і не сприймати невдачу, як трагедію; володіти емоціями, робити все, щоб дитина не занижувала своєї самооцінки і водночас не виставляла напоказ свою обдарованість (Иутина, 2008, с. 172).

Як свідчить аналіз джерелознавчих матеріалів, обдаровані діти — це діти, які різко виділяються із середовища ровесників високим розумовим розвитком, що є наслідком як природних задатків, так і сприятливих умов виховання. Вони виявляють себе найбільш яскраво в таких сферах діяльності: інтелектуальній, академічних досягнень, творчості, комунікаціях та лідерстві, в різних видах діяльності і руховій сфері.

Поняття „обдарованість” стає все частіше вживанішим. На сьогодні обдаровані діти вже є не винятком, а невід’ємною ознакою модернізованого суспільства. Виховання та розвиток дітей інформаційного суспільства є невіддільною частиною піднесення прихованого потенціалу нації.

Завдання навчальних закладів, вчителів, педагогів полягає в тому, щоб у максимальному обсязі забезпечити освітні потреби обдарованих дітей, перетворити їх здібності в досягнення і допомогти реалізуватися в житті через соціалізацію та самоактуалізацію, сформувати в них соціальну компетентність.

„Місія компетентісно спрямованої освіти — сприяти становленню людини як суб'єкта і проектувальника життя, усвідомленню молодого людиною свого життєвого шляху” (Єрмаков (ред.), 2005, с. 640).

Соціальна компетенція — це:

[...] здатність вступати в комунікативні відносини з іншими людьми. Бажання вступити в контакт обумовлюється наявністю потреби, мотивів, визначеного ставлення до майбутніх партнерів по комунікації, а також власною самооцінкою. Уміння вступати в комунікативні відносини вимагає від людини здатності орієнтуватися в соціальній ситуації і керувати нею (Власова, 1998, с. 85–91).

Призначення нового змісту навчання полягає в реалізації гуманістичної парадигми освіти, метою якої є розвиток цілісної творчої особистості.

Особливою формою творчої діяльності особистості є музичне мистецтво, яке має пізнавальну, ідейно-виховну й естетичну цінність. Головним у сучасному змісті музичної освіти є залучення до музичної діяльності, розвиток музичної творчості, яка призводить до розвитку індивідуальності. Досягненню цього сприяє ефективно та цілеспрямоване використання різноманітних методів, прийомів, форм та засобів, що використовує вчитель у процесі музично-творчої діяльності. Приводячи в систему форми, методи і прийоми роботи з обдарованими дітьми, виявивши їх психологічну і мотиваційну основи, ми намагались зберегти одну з головних особливостей у роботі з обдарованими дітьми — комплексний підхід.

У будь-якої дитини є задатки, вона є талановитою хоча б в одній сфері. Становлення дитини як особистості супроводжується виникненням декількох людських дарувань. Серед них музичні здібності є найбільш поширеними і їх прийнято вважати найбільш вивченими. Здатність до творчості дитини — це інтегративна якість особистості, яка відображає її особливу внутрішню структуру спрямованість, певні психічні процеси, характерологічні якості, уміння (Уфимцева, 2006, с. 65–67)

Створення умов для самореалізації кожної дитини створює труднощі, в основі яких лежить декілька причин. Найактуальнішими першопричинами є схильність обдарованих дітей уникати, не вирішувати проблеми, стикаючись з ними в соціальній сфері. Це зумовлено відсутністю навиків у подоланні труднощів і пізнавальній сфері. Настрій обдарованої дитини сприймати знання в конкретний відрізок часу також має велике значення, оскільки може значно утруднити пошук свіжих та оригінальних рішень. Дуже часто обдаровані діти мають труднощі спілкування з однолітками, а іноді і з дорослими людьми. Обдаровані діти надчутливі та гіперактивні, вони болісно сприймають навіть найменший натяк щодо себе. Ці причини вказують на їх переважно соціальний характер.

Даний висновок наштовхує на роздуми про те, що обдаровані діти з великими труднощами будуть адаптуватися до соціуму. Оскільки музично-творча

діяльність викликає в усіх людей радісний настрій, створює оптимістичний ритм навчання та виховання, благотворно впливає на емоційну сферу дітей, то можемо спрогнозувати, що обдарована дитина буде більш життєствердною, впевненішою у своєму потенціалі, більш відкритою і тому буде більш охоче йти на контакт з оточуючими. Без музики важко переконати людину, яка вступає у світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної і соціальної культури. Музична гра підвищує інтерес учнів до навчання, до життя, бо дає кожній дитині можливість випробувати свої сили, пережити хвилювання успіху, піднести самооцінку.

У зв'язку з цим музично-творча діяльність для обдарованих дітей може бути визначена як інструмент розвитку здібностей, пізнання, залучення й адаптації до нового соціального досвіду, як засіб ефективного вирішення комунікативних завдань у сферах особистих, професійних і соціальних інтересів.

Музично обдаровані діти потребують особливої уваги з боку батьків і педагогів. Такі діти легше засвоюють матеріал занять, вони невимушено справляються із завданнями. Тому педагогу необхідно вибрати правильну стратегію взаємодії з ними на занятті, щоб, з одного боку, дати можливість реалізуватися їх здібностям, не придушити ініціативу і волю до творчої діяльності, а з іншого — дати можливість висловитися іншим дітям. Музично-творчий розвиток дітей — це, перш за все, результат процесу навчання і виховання, який досягається завдяки спрямованому керуванню навчально-вихованим процесом у школі, процес досить складний, який вимагає великого часового періоду, терпіння і тактовності, психологічного підходу до дитини та має особливий зміст, який визначається специфікою музично-творчої діяльності.

Музично-творча діяльність є засобом розширення співробітництва, досягненням взаєморозуміння і збагаченням культури особистості. Вона становить частку життя людини і є доступною для всіх дітей, не лише для обдарованих. „Музична творчість є багатофункціональним засобом стимуляції евокативно-чуттєвого розвитку і творчої активності дитини, яка виникла на основі матеріального життя і виражає певні суспільні потреби” (Лебедева, 2011, с. 41).

Це мистецтво допомагає дитині розкрити приховані здібності. Звідси впливає потреба залучати дитину до музично-творчої діяльності якомога раніше, застосовуючи різноманітні методи прилучення її до різних видів мистецтва, в т.ч. музичного. Надзвичайно ефективним є метод вивчення музичного твору різними способами: гра на музичних інструментах, сольний та хоровий спів, танцювальні рухи під музику даного твору. Також можна спроектувати музично-творчу діяльність на інші види діяльності (інші види мистецтва, література, історія, конкретні життєві ситуації), використовуючи фантазію та креативність дітей. Цим педагог може віднайти той вид діяльності, який найбільш відповідає нахилам та інтересам кожної дитини.

Для розвитку соціальної компетентності дітям важливо вміти слухати музичний твір та складати словесну розповідь про його художній зміст. Оскільки соціальна компетентність є елементом комунікативної компетентності, то можна надалі чекати, що музично-творча діяльність сприятиме розвитку в дітей необхідних соціальних навиків і вміння, вона стане для них засобом спілкування і взаємодії. Музично-творча діяльність у різних напрямках дасть змогу виявити, розвинути та скерувати здібності дітей, навчить їх слухати співрозмовника, виявляти зацікавленість у тому, що він говорить, та більш цілеспрямовано виявити свої здібності, розповівши про них.

Цінність музично-творчої діяльності зводиться до спрямованості навчально-виховного процесу на різноплановий розвиток дитини, розкриття її творчих можливостей, здібностей, ініціативність, самодіяльність, підсилення варіативності загальної освіти, доповнення отриманих знань і навичок, стимуляції пізнавальних мотивацій. Завдання музично-творчої діяльності полягає в пошуку нетрадиційних шляхів розвитку творчого потенціалу учнів, навичок адаптації в соціумі, надання можливості повноцінної організації свого часу, стимулювання процесів їх саморозвитку.

Музично-творчу діяльність дітей у творчому колективі розглядаємо як систему дій самобуття дитини, оскільки саме у творчості людина формує, відтворює і розвиває себе як людину.

Мистецтво, особливо музичне, яке формується за законами гармонії, задає, по суті, актуально значиму структуру і закони створення світових матеріальних цінностей і є основою пізнання дійсності. Метою виховання та навчання дитини є система законів гармонійно цілісного розвитку всіх сфер особистості, необхідних у майбутній життєдіяльності (Лебедева, 2011, с. 41).

Дослідження механізмів музично-творчої діяльності школярів дозволяє зробити висновок про те, що саме активність особистості є основою, на якій базується весь процес творчого акту. Ця активність може бути не мотивована зовнішніми стимулами, а відбуватися в умовах адекватної самооцінки людини. Педагогічне керівництво музично-творчою діяльністю передбачає врахування компетентності педагогів, а також сучасного стану музично-естетичної ерудованості дітей, яка пов'язана з формуванням у них естетичної культури, в основі якої лежить виховання почуттів, переживань, естетичних смаків, які є головним педагогічним компонентом музично-естетичного розвитку особистості, що сприяє подоланню протиріч між стереотипним і творчим мисленням.

Педагог має бути не керівником, а скоріше радником, намагатися викликати у дітей захоплення яскравою справою, надихати їх на творчість, підтримувати інтерес, активність у пошуку істини (Хуторської, 2012, с. 42).

Для формування і розвитку соціальної компетентності обдарованих дітей у процесі музично-творчої діяльності потрібні такі форми організації навчання, які б дозволили моделювати ситуації і комунікативні задачі із сфер со-

ціального спілкування і взаємодії, котрі притаманні конкретному віку. Конкретизація цілі навчання обов'язково веде до деякої деталізації змісту навчання. Зміст повинен бути таким, щоб у максимальному обсязі забезпечити освітні потреби дітей і розвинути, а надалі і сформувати соціальну компетентність.

Музично-творча діяльність є важливим аспектом формування компетентності обдарованих дітей. Розвиваючи емоційну чуйність, музичні здібності, діти вчаться спілкуватися з дорослими і однолітками. З огляду на те, що діти з музичними задатками мають прискорений темп розвитку в цій сфері, педагог повинен орієнтуватися на більш поглиблений темп реалізації пізнавальної активності й допитливості та на створення сприятливих умов для них. Музично-творча діяльність є об'єктивно необхідним процесом, який впливає на формування початків музичної і загальної духовної культури особи. Нові підходи до обдарованих дітей сприяють формуванню їх особистісного погляду й визначенню індивідуального шляху.

Висновки

Отже, музично-творча діяльність є простором життя учня, в якому він може не лише набувати знання, а й розкрити, розвинути і реалізувати себе, свої здібності, позитивні якості. Робота з обдарованими дітьми в музично-творчій діяльності, зрештою, зводиться до формування і розвитку їх здібності до самоактуалізації, до ефективного реалізації їх підвищених можливостей в майбутньому, у зрілій професійній діяльності. Саме це завдання є центральним при формуванні соціальної компетентності обдарованих дітей.

Навчально-виховний процес повинен будуватися відповідно до потреб особистості та індивідуальних можливостей учнів, зростання їхньої самостійності й творчої активності, що уможливує продуктивне формування соціальної компетентності у процесі музично-творчої діяльності як важливого фактора процесу розвитку і саморозвитку обдарованої дитини, її життєвої компетентності та життєтворчості.

Бібліографія

- Амонашвілі, Ш. (2002). *Школа життя* [пер. з рос.]. Хмельницький: Поділ. культ.-просвіт. центр ім. М. К. Реріха.
- Власова, Е. И. (1998). *Актуальные проблемы построения компетенции социальной одарённости*. В: *Обдарована особистість: пошук, розвиток, допомога*. Київ, с. 85–91.
- Державна національна програма „Освіта” („Україна XXI століття”) (1994). Київ: Райдуга.
- Єрмаков, І. Г. (ред.) (2005). *Життєва компетентність особистості: від теорії до практики. Навчово-методичний посібник*. Запоріжжя: Центріон.

- Загальна середня освіта: збірник нормативно-правових документів*. Ч. I, 2003. Київ: ЗАТ „Нічлава”.
- Иутина, А. П. (2008). *Развитие социальной компетенции одарённых детей в курсе овладения иностранным языком*. Тобольск, http://revolution.allbest.ru/languages/00042884_0.html.
- Лебедева, А. В. (2011). *Формування у школярів естетичного ставлення до дійсності у позаурочній музично-творчій діяльності*. [Дис... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 „Теорія і методика виховання”]. Мелітополь.
- Національна доктрина розвитку освіти* (2002). „Освіта України”, 23 квіт. (№ 33), с. 4–6.
- Національна програма виховання дітей та учнівської молоді* (2004). „Освіта України”, 3 груд. (№ 94), с. 6–10.
- Уфімцева, С. (2006). *Особливості творчого розвитку дошкільника і школяра*. „Рідна школа”, № 2, с. 65–67.
- Хуторской, А. В. (2012). *55 методов творческого обучения. Методическое пособие*. Москва: Издательство «Эйдос»; Издательство Института образования человека.